

Socialdemokratins ideologiska vilsenhet

Jonas Hinnfors
Professor
Statsvetenskapliga institutionen
Göteborgs universitet
Box 711
405 30 Göteborg
tel 031 – 786 46 72
www.pol.gu.se

Ett vilset parti

Socialdemokraternas främsta problem 30 år efter ”the Golden Age of Social Democracy” är deras ideologiska vilsenhet. När opinionsundersökningar visar på knappt 30-procentigt stöd med moderaterna som största parti är det alltför lätt att peka på partiledare – Mona Sahlin – eller på andra ledande företrädare – Wanja Lundby Wedin – som syndabockar.¹

Partiledare är inte oviktiga och förvirringen har vintern/våren 2008/09 onekligen varit stor. Partiets kris är dock knappast en fråga om partiledare i sig utan om att partiledningen förefaller leda ett parti som är så ideologiskt vilset att budskapet till väljare och medlemmar blir vagt, oklart och uttunnat. LO-ledaren Lundby-Wedin klarade stormen kring bonusar i näringslivet genom att göra avbön och mena att hon förts bakom ljuset av oklar förslagsunderlag osv. Samtidigt är det uppenbart att hela LO-toppen och (S)-toppen i princip sedan länge känt till och i det tysta godtagit bonusar och höga direktörlöner. Märkligt nog har ingen ledande LO- eller (S)-företrädare offentligt behövt svara på vilka lönelägen man egentligen uppfattar som rimliga för storföretagsledare. Denna ideologiskt laddade fråga skulle vara utomordentligt

¹ Första delen av denna essä – inom avsnittet ”Ett vilset parti” är en något vidareutvecklad version av en debattartikel av förf i Göteborgs-Posten 9 april 2009. Övrig text är nyskriven. OBS att referenser här är få och i flera fall från förf tidigare publicerade verk (Hinnfors, J. 2006. *Reinterpreting Social Democracy*. Manchester, Manchester University Press; Hinnfors, J. 2008. ”The Puzzling Lack of a Social Dilemma,” *Scandinavian Political Studies*. No 1.; Hinnfors, J. 2009. ”Market-Friendly Social Democracy,” engelsk version, se www.pol.gu.se/person, publicerad på franska i temanumret ”La social-démocratie, marché et compromis,” *Critique Internationale*. No 43). I respektive verk finns omfattande referenser för den intresserade.

svårhanterad för LO och för socialdemokratin. Nu enas alla utåt kring att felstegen handlat om en överarbetad Lundby-Wedin. Turerna kring bonusar är dock ett exempel på socialdemokratin besvärande ideologiska osäkerhet. Ytterligare ett tecken på att partiet saknar en stabil ideologisk kompass var svårigheterna hösten 2008 att välja samarbetspartner hos vänsterpartiet och/eller miljöpartiet. Från ena dagen till den andra kunde partiledningen tänka sig samarbeten som gick i helt olika riktningar. Händelserna visade knappast på att någon stabil ideologisk kompass styrde partiledningen

Ytterligare ett exempel på svag analys har varit partiets budskap kring bilindustrin och kring hela problematiken med den finansiella krisen och hur man skall hantera marknadsekonomin. Fler jobb "måste" skapas men förutom vaga önskemål om "forskning" saknas tankar kring kärnfrågorna: hur ser marknaden för bilar ut; hur skall marknadsekonomin rent generellt hanteras? Hur "skapar jobb"? I de förslag mot finanskrisen som Mona Sahlin och Thomas Östros presenterade våren 2009 saknades analys av finanskrisens orsaker och lösningar. Man föreslår bl.a. skattehöjningar för att dra in medel till den offentliga sektorn för att överbrygga krisen. Offentlig sektor behöver säkert nya resurser även om man kan ifrågasätta hur långt de inkomstförstärkningar partiledningen tänker sig egentligen bär. Populistiskt grundade skattehöjningar till smala grupper i samhället kan möjligen stävja missnöje med löneskillnader men resursförstärkningar av någon egentlig omfattning blir det först när breda löntagargrupper beskattas hårdare och den linjen har socialdemokraterna sedan länge lämnat. Hyckleriet blir nästan övertydligt.

Den ideologiska vilsheten visar sig snarare i det man inte föreslår. Sahlin och Östros oroas över att tillväxten sjunker. Trots oron uttrycker de mycket litet om hur tillväxt kan komma igång eller på hur partiet ser på strukturomvandlingar i ekonomin? I sina ekonomiska budskap våren 2009 aviserar partiledningen återställda a-kassenivåer och lägre skatter för pensionärer men konkretioner kring hur jobb "skapar" saknas helt.

Frånvaron av genomtänkt politik och analys av blandekonomins villkor står i bjärt kontrast till vad forskningen visar om 1960- och 70-talens socialdemokrati (Gourevitch

1986, Lindvall 2004, Hinnfors 2006). Dåtidsens parti vägledades av slutsatsen att en stenhård strukturomvandling av näringslivet skapade ekonomiska underlag för att bära upp offentlig sektor. Redskapen var att fokusera på storföretagens villkor i kombination med solidarisk lönepolitik som pressade samman löneskillnader där konkurrenskraftiga företag blev löneledande samtidigt som lönerna där hölls nere. För att slussa arbetskraft till jobben och för att göra arbetskraften mångsidig förstärktes arbetsmarknadspolitik och utbildningssystem. Samtidigt byggdes den offentliga sektorn ut, inte minst för att underlätta för kvinnor att förvärvsarbeta så att två inkomster blev ryggraden i barnfamiljers ekonomi. "Trygghet i förändring" var grundinställningen. "Trygghet" var förvisso viktigt men "förändring" efter marknadsekonomins krav var nyckeln.

Det är lätt att idag glömma bort vilken oerhörd kritik från (inte enbart) vänster dåtidens socialdemokrati drog på sig. Flyttlasspolitiken med följande avfolkningsproblem, miljonprogrammet för att ta emot alla som flyttade till expansiva regioner, ständigt återkommande omskolningsbehov för väldigt många var logiska konsekvenser av partiets omfattning av marknadsekonomins grunder med dess krav på ständiga strukturförändringar. För många enskilda var politiken brutal men storsatsningen på offentlig sektor gav även viktiga förbättringar. Paradoxalt nog höll partiledningarna länge kvar vid ett socialistiskt språkbruk där satsningar knöts till hänvisningar till "kontroll" och "planering" men där sedan uttolkningen av de entusiasmerande slagorden sällan handlade om annat än åtgärder för att dämpa marknadsekonomins negativa konsekvenser (Hinnfors 2006, Hinnfors 2009). Marknadsekonomi rörde man inte, tvärtom, och det var en viktig orsak till partiets stora framgångar.

I fokus för partiets politik stod alltså en kylig analys av vad som skapar goda förutsättningar för jobbtillväxt: vilka sektorer kan förväntas expandera? Hur styrs arbetskraften dit? Hur görs arbetskraften konkurrenskraftig? Hur aktiveras arbetskraft så att bidragssystem fungerar som tillfälliga lösningar snarare än permanenta inkomstkällor för breda grupper? Hur skapar man generellt väljarstöd för att välfärdsstatens rättvisekorrigeringar skall kunna byggas ut?

Välfärdsstaten i vid bemärkelse hade ett egenvärde i sig för att minska uppenbara orättvisor men dess utformning vägledades minst lika mycket av näringslivets krav på flexibel arbetskraft. I praktiken sökte man göra marknadsekonomin mer fulländad med hjälp av statliga åtgärder än vad marknadsekonomin klarat utan åtgärderna (Lewin 1967: 519, Kitschelt 1994:268, Hinnfors 2006: 117). För vänstern var socialdemokraternas politik dock en olycklig kapitulation för marknadskrafterna. För högern var politiken istället en olycklig fixering vid offentliga åtgärder. Just i den skärningspunkten fanns socialdemokratins ideologiska kompass.

Idag är förutsättningarna annorlunda. Bekymmersamt för partiet är dock att man helt verkar ha abdikerat från diskussioner om vad dagens ekonomiska strukturer kräver för politik, framförallt vilken typ av "förändring" som behövs – och det är då mycket tveksamt om man kan använda precis de lösningar som fungerade under de gyllene uppbyggnadsåren. Partiet riskerar då att fastna i att bli ett "bidragsparti". Den grundläggande analysen borde dock vara lika aktuell idag som för 30-40 år sedan: behovet av förändring. Utan förändringselementet urholkas tryggheten mycket snabbt - det var partiets slutsats under 1960- och 70-talen. Uppgiften är inte lätt men vilsheten är inte ny, den bara syns tydligare i en kris. Den nya ekonomin med snabba förändringar, med växande servicesektor, allt större betydelse av nyföretagande och med arbetskraftsrörlighet över nationsgränser behöver ett socialdemokratiskt alternativ. Hittills saknas ens ett embryo till någon sådan. Valförlusten 2006 tycks paralysera partiledningen och inget tyder på att någon slagkraftigt alternativ för vad som kan ta Sverige ur krisen kommer att presenteras vid partiets kongress hösten 2009. En ny ideologisk kompass för "trygghet i förändring" där båda deelementen gets nya och socialdemokratiskt infärgade innehåll borde stå i centrum för socialdemokratin. Annars fortsätter sannolikt raset bland väljarna. De svenska socialdemokraterna är inte ensamma om att sträva i motvind. Danska, norska, tyska och brittiska partisyskon står i princip inför samma dystra situation

Ett dilemma

Ett av den moderna socialdemokratins tidiga grundläggande val var för det första att skapa borgfred med marknadsekonomin. Partiet accepterade marknadsekonomin styrka i att öka det totala välståndet. Samtidigt var det för det andra uppenbart att välståndet var skevt fördelat och socialdemokratins svar var en kraftigt utbyggd offentligt finansierad välfärdsstat för att korrigera marknadsekonomin orättvisa effekter. För det tredje krävde en välfärdsstat som verkligen skulle förmå göra skillnad för svaga grupper omfattande skatteuttåg inte minst från relativt sett starka grupper. Ett sätt att få dem att ställa upp på skattenivåerna och dessutom att rentav få dem att rösta på socialdemokraterna var att utforma välfärdsstaten så att även de starka grupperna inkluderades (Rothstein 2001, Hinnfors 2008). Kombinationen av åtgärder var extremt lyckosam i den meningen att dels minskade klyftorna i samhället, dels strömmade nya väljargrupper till socialdemokraterna, dels anpassade flera av de borgerliga partierna sina program så att de inkluderade många av socialdemokratins policier (Berman 2006: 188)

Sammantaget blev satsningarna dyra. Att inkludera medelklassen gjorde ju knappast heller kostnaderna lägre. Ju mer omfattande välfärdsstatens program blev desto mindre realistiskt blev det därför att höjda skatter i sig skulle räcka för att finansiera utgifterna. Allt mer kom reformer att bygga på att människor verkligen hade arbete och därmed betalade skatter. Dilemmat ur ideologisk synvinkel var att eftersom den ambitiösa välfärdsstaten drog så enorma resurser blev det ett överordnat mål att skärpa konkurrenskraften inom marknadsekonomin för att kunna använda överskotten till välfärdsstaten. Att ständigt generera nya resurser för ständigt nya marknadskorrigerande reformer har varit centralt för socialdemokratisk ideologi. Så länge korrektiven inte äventyrar marknadens funktioner kan nya reformer introduceras. Så snart välfärdsprogrammen är sjösatta är det dock svårt att vrida klockan tillbaka. Med minskande – eller t.o.m. stabila – resurser riskerar det socialdemokratiska projektet att snubbla. Därför blir skydd av marknadsekonomin socialdemokratins bästa skydd av välfärdsstaten och andra ideologiska mål får stå tillbaka. Denna situation har kallats ”dilemma” (Thomson 2000, Hinnfors 2006), ”fälla” (Hinnfors 2009) respektive ”moment

22” (Coates citerad i Lavelle 2009) för socialdemokratin eftersom det ekonomiska system rörelsen från början ville reformera istället blir ett överordnat mål.

Styrkan och kraften i det ideologiska ställningstagandet framgår om inte annat av det faktum att socialdemokratiska partiledningar knappast på allvar sedan 1945 distanserat sig från marknadsekonomin grundläggande villkor. Inget tyder på att några sådana avgörande distanseringar kommer att utvecklas nu heller. Tvärtom, förankring i marknadsekonomin hör till socialdemokratin signum. Om det är en fälla för socialdemokratin att man kommit att försvara den marknadsekonomi man ursprungligen ville reformera bort kan diskuteras. Helt klart är dock att problemet för rörelsen nu är att välfärdsstaten nått en sådan omfattning att minsta kris i ekonomin hotar rasera det som varit socialdemokratin andra signum – och ideologiska nyckel – välfärdsstaten. Däri ligger fällan och dilemmat. Det är alltså något av en ironi att den kapitalismens kris som manifesteras genom finanskrisen 2008-09 har en inneboende kapacitet att bli socialdemokratin kris.

En bakåtblickande eller t.o.m. död rörelse?

Socialdemokratin nuvarande ideologiska vilshenhet bottnar i den successiva utvecklingen från välfärdsstaten som en lösning på tillfälliga svårigheter för medborgare respektive som ett sätt att omfördela resurser till de sämst ställda. Rörelsen tycks ha blundat för en besvärande utveckling. Det som var partiets nyckel på 1960-talet – behovet av förändring för att åstadkomma konkurrenskraft och därmed hjälpa marknadskrafterna att skapa nya arbeten – har tunnats ut vilket medfört att stora grupper står utanför reguljär arbetsmarknad. I takt med marknadsekonomin strukturutvecklingskriser har successivt fler och fler exkluderats från den reguljära arbetsmarknaden. Marknadsledda minskningar av antalet anställda i företag skapar tryck på välfärdsstaten att fånga upp arbetslösa och sådana som inte riktigt klarar konkurrensvillkoren. Välfärdsstatens alltmer omfattande åtgärder urholkar då sakta men säkert arbetslinjen – som utgör underlaget för välfärdsstaten.

Man skulle kunna säga att den dekommodifiering (utlyft från marknadens sätt att fungera) Gösta Esping-Andersen (1990) talar om som den universella, socialdemokratiska välfärdsstatens mål har lyckats för väl eller i varje fall på fel sätt. Ett stigande antal människor kan via välfärdsstatens åtgärder leva – om än med ytterst basala ekonomiska ramar som på intet vis är ”jämlika” -- vid sidan av nödvändigheten att konkurrera på en marknadsstyrd arbetsmarknad. Vilsenheten yttrar sig dels i en oförmåga från rörelsens ledning att formulera en väg ur ett läge där välfärdsstatens karaktär och omfattning blir en fälla för partiet, dels i en oförmåga att formulera en väg till ett läge där offentliga åtgärder används för att stödja marknadsekonomin på ett långsiktigt hållbart vis.

Utän lärdomar från socialdemokratins gyllene år är en tänkbar utvecklingslinje ett fortsatt lappande och lagande på nuvarande system. Allt behöver därvid i sig inte bli vid det gamla. En ny syn på integration för att bryta segregation, en ny syn på skola och skolarbete för att ge alla bättre förutsättningar osv är fullt möjliga nya visioner. Omställning till en grönare ekonomi troligen likaså. Samtidigt finns inget som säger att inte partiet skulle stå lika ideologiskt tomhänt vid framtida kriser i ekonomin eller att trycket på välfärdsstatens finansiering skulle minska.

Socialdemokratien under 00-talet har beskrivits som rentav en ”död” (Lavelle 2008) rörelse eller åtminstone som förstelnad och förankrad i det förflutna, med ett idylliskt folkhemsideal och där förslag och åtgärder fastnat i det som en gång varit (Andersson 2006, Andersson 2009). Onekligen har partiet haft svårt att frigöra sig från hur man nu under flera decennier försökt reformera samhället via välfärdsstatsreformer. Samtidigt är det uppenbart att partiledningen – åtminstone offentligt – förefaller ha glömt 1960-talets kreativa idéer om vikten av att understödja förändringselementet i ideologin lika väl som trygghetselementet. Det kan alltså finnas skäl att faktiskt se bakåt för att dra lärdomar om dessa socialdemokratins två huvudlinjer, vilka applicerade på nutiden kan vara nog så livaktiga och framåtblickande för att mejsla ut tänkbara utvecklingsvägar.

Några tänkbara utvecklingsvägar

Att rörelsen kommit att försvara marknadsekonomin kanske inte är så besvärande i sig – flertalet människor förefaller stödja en någotsånär fri marknad, med nyföretagande osv. Samtidigt har känslan av vikten av socialt omhändertagande på många områden stärkts vilket medfört att viljan att skapa press på människor att göra ganska stora uppoffringar för att klara sig utan bidrag har minskat. Både 90-talet och 2009: Partiet saknar idéer och budskap om hur arbete skall skapas utan att välfärden urholkas.

Socialdemokratin har stått inför en liknande ideologiskt vilsen period förr och då visat sig förmögen att tänka nytt. På 1950-talet var partiledningen under en period djupt oroad över att dels partiets program i och med välfärdsstatsreformerna på 1940- och 50-talen (pensioner, sjukförsäkring, barnbidrag) var genomfört, dels att ekonomin med knapp nöd skulle långsiktigt klara reformerna (och absolut inte några nya). Vad skulle ske om projektet var slutfört? Partiledningen fruktade att en rörelse utan visioner om vad man ville åstadkomma snart skulle tyna bort. Samtidigt fanns en gryende insikt om att reformer till trots det fanns ett ”de ouppfyllda förväntningarnas missnöje” hos många. Lösningen blev att införa nya skattetyper och -nivåer, via offentliga åtgärder bidra till att öka effektiviteten i ekonomin för att maximera skatteintäkterna samt att formulera och sätta upp nya mål för välfärdsstaten. Idag krävs för att undvika att stå utan reformer (och bara fokusera på ”återställare”) ännu starkare tillväxt eller att nya prioriteringar sker: om det fortfarande faktiskt finns viktiga grupper som behöver få ordentligt stärkt skydd kanske vissa grupper måste få försämrat – grupper som inte är på marginalen.

Kanske är det så att partiet måste våga välja något slags aktiveringsväg (welfare-to-work) för att hjälpa människor ur bidragsberoende samtidigt som man analyserar vilken sorts offentliga regleringar som kan styra marknadsekonomin så att kriser undviks. Så långt är vägen ut ur vilsenheten relativt defensiv, det handlar om att rädda kärnan i partiets ideologi och aktiveringslinjen – om det nu skulle bli en sådan – är knappast någon enkel väg och den har dessutom besvärande likheter med åtminstone retoriken hos de nya

moderaterna. Inte heller aktiveringslinjen handlar i sig heller om hur arbeten ”skapas” men en kraftfull minskning av antalet människor i åtgärder torde ändå vara central som en ingrediens för att rädda välfärdsstatens ekonomiska fundament.

Ett mer offensivt alternativ för socialdemokratin vore att inleda ett idéarbete som inte inriktar sig på ännu mer finmaskiga välfärdsstöd eller ”återställare”. Den nya ekonomin med extremt snabba förändringar, med ständigt växande servicesektor, minskande tillverkningsindustri, allt större betydelse av nyföretagande och med arbetskraftsrörlighet över nationsgränser har skapat nya förutsättningar för socialdemokratin. Inte minst har förutsättningarna för kollektiva lösningar förändrats. Utan överdrift kan man nog påstå att socialdemokratin alltid haft relativt lätt att se till storföretagens behov. De passade även in i tidigare korporativistiska arrangemang. Svårare har partiet haft med mer vardagligt risktagande och vinstmöjligheter i form av småföretagande. Något slags borgfred med småföretagandet – och då som en konsekvens insikter i nyföretagandets och jobbtillväxtens villkor – kanske också tillhör de områden där socialdemokratin har anledning att fundera kreativt.

Exakt vilka policier socialdemokraterna skulle kunna lyfta fram för att bryta vilsenheten är naturligtvis inte självklart. En möjlig utvecklingsväg vore dock att via EU bryta handlingsförklaringen. Socialdemokratin må ha en relativt EU-kritisk väljarkår och det är förståeligt att partiledningen har känt sig föranledd att hantera EU-opinionen med försiktighet. Det är ändå säreget att så lite har gjorts för att skapa en vision av hur relationen marknadskapitalism och välfärdsstat kan lyftas över nationsgränserna på ett sätt som understödjer solidaritet och medmänsklighet utan att fördenskull ta udden ur marknadskapitalismens resursskapande kapacitet. Partiets syn förefaller helt bygga på nationalstatens förhållande, t.ex. vad gäller synen på arbetskraftens rörlighet, kronans självständighet osv. Exakt vad som faktiskt är klok politik vad gäller krona/euro, fri rörlighet, social välfärd på EU-nivå osv är självklart inte lätt att entydigt avgöra. Den nuvarande vilsenheten i EU-frågan har dock skapat utrymme för andra rörelser att gräva ur socialdemokratin väljarunderlag. Tvehågsenheten inför EU som politiskt projekt blir desto märkligare som EU i flera stycken utgör ett politiskt system med förhandlingar i

många led av ett slag som borde tilltala en politisk rörelse med erfarenhet av korporativa och kollektiva synsätt (Hinnfors & Pierre 1996, Lijphart 1997).

Sakpolitiskt borde också EU-nivån fungera för socialdemokratin. På 1960-talet var partiledningen beredd att genom kraftfulla och inte alltid omedelbart populära offentliga åtgärder som t.ex. solidarisk lönepolitik, flyttbidrag, omskolningsbidrag osv hjälpa till att öka konkurrenskraften i ekonomin utan att fördenskull gynna vissa landsändar framför andra – åtgärderna var i så måtto marknadsneutrala. Idag likaväl som på 1960-talet krävs förändringspolitik men nu av nytt snitt för den nya politisk-ekonomiska situationen. Självklart kan de nya åtgärderna delvis baseras nationellt men att på övernationell nivå inleda samma arbete för att med bevarad grundtrygghet bidra till förändring borde vara en utvecklingsväg som skulle passa socialdemokratin och ta rörelsen ur den nuvarande ideologiska vilsenheten.

Referenslista

- Andersson J. 2006. *Between Growth and Security*. Manchester, Manchester University Press.
- Andersson J. 2009. *När framtiden redan hänt*. Stockholm, Ordfront.
- Berman S. 2006. *The Primacy of Politics*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Esping-Andersen G. 1990. *Three worlds of welfare capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Gourevitch, P. 1986. *Politics in Hard Times. Comparative Responses to International Economic Crises*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Hinnfors J. 2006. *Reinterpreting Social Democracy. A History of Stability in the British Labour Party and Swedish Social Democratic Party*. Manchester, Manchester University Press.
- Hinnfors J. 2008. "The Puzzling Lack of a Social Dilemma," *Scandinavian Political Studies*. No 1
- Hinnfors J. 2009. "Market-Friendly Social Democracy," för engelsk version, se www.pol.gu.se/person, publicerad på franska i temanumret "La social-démocratie, marché et compromis," *Critique Internationale*. No 43.
- Hinnfors J. & J. Pierre. 1996. *Autonomi, suveränitet och ekonomisk politik: EMU-medlemskapets inverkan på svenskt politiskt beslutsfattande*. Bilaga 18 SOU 1996:158.
- Kitschelt, H. (1994) *The Transformation of European Social Democracy*. Cambridge, Cambridge University Press.

Lavelle A. 2008. *The Death of Social Democracy. Political Consequences in the 21st Century*. Aldershot, Ashgate.

Lewin L. 1967. *Planhushållingsdebatten*. Stockholm, Almqvist&Wiksell.

Lindvall J. 2004. *The Politics of Purpose*. Göteborg, Statsvetenskapliga institutionen.

Rothstein B. 2001. "The universal welfare state as a social dilemma," *Rationality and Society*, Vol 13 (2).

Lijphart A. 1997. *Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. Yale University Press.

Thomson S. 2000. *The Social Democratic Dilemma. Ideology, Governance and Globalization*. London, Macmillan Press.